Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

10.1515/umcsart-2015-0015

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XIII, 1 SECTIO L 2015

Muzeum Warszawy

Rafał Radziwonka

Kontrybucje nakładane na warszawski organizm miejski w latach 1702–1716

Tributes Levied on Warsaw's Urban Organism in 1702–1716

W czasie trzeciej wojny północnej (lata 1700–1721) Warszawa wielokrotnie znajdowała się pod okupacją szwedzką, sasko-rosyjską lub wojsk polskich i litewskich. Ich dowódcy, pod pretekstem „opieki" albo „ochrony", wybierali liczne kontrybucje od mieszkańców miasta.

Stara Warszawa nie posiadała silnej załogi wojskowej, a jej umocnienia znajdowały się w opłakanym stanie. Bramy miejskie adaptowano na pomieszczania mieszkalne i handlowe. Przy murach budowano nowe domy i kramy. Obrona, taka jaka miała miejsce w czasie oblężenia szwedzkiego garnizonu przez siły polsko-litewskie w 1656 roku, była niemożliwa. Magistrat Starej Warszawy posiadał niewielką liczbę pachołków, czyli żołnierzy miejskich. Ich liczba wahała się od 20 do 60, w zależności od okresu, możliwości finansowych miasta oraz stanu zagrożenia. W chwili podejścia pod Warszawę wielotysięcznych armii czy nawet kilkunastu chorągwi prywatnych nie można było myśleć o najmniejszej formie obrony. Obecność piechoty miejskiej chroniła mieszkańców jedynie przed bandytami. Do obowiązków pachołków należało też pilnowanie bram i murów miejskich.

W warszawskim Archiwum Głównym Akt Dawnych, w dziale Warszawa Ekonomiczne, znajduje się dziewiętnaście dokumentów wytworzonych przez władze Starej i Nowej Warszawy oraz Leszna zawierających spis kontrybucji

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

nakładanych przez Szwedów, Rosjan i Sasów w latach 1702 – 1716: AGAD Warszawa Ekonomiczne 406[1], Warszawa Ekonomiczne 454[2], Warszawa Ekonomiczne 455[3], Warszawa Ekonomiczne 834[4], Warszawa Ekonomiczne 835[5], Warszawa Ekonomiczne 836[6], Warszawa Ekonomiczne 837[7], Warszawa Ekonomiczne 838[8], Warszawa Ekonomiczne 839[9], Warszawa Ekonomiczne 840[10], Warszawa Eko-

[1] *1. Kontrybucja Tygodniowa na Wojska Króla Ichmości Szwedzkiego z Miasta Leszna Przy Warszawie 10 Maj Anno* [Roku] *1704. 2. Regestr Kontrybucji Miejskiej z Leszna przy Warszawie na Pana Pisarza i Sługę Miejskiego Za Rok 1713 Wybrany od Panów Mieszczan Za Urzędu Pana Jerzego Pankiewicza, Burmistrza Leszczyńskiego.*

[2] *Anno* [Roku] *1705 Die 15 Iuly* [Dnia 15 Lipca] *Regestr Piwa, które się Brało od Panów Piwowarów Warszawskich dla króla Ichmości Szwedzkiego, pod Komendą Ichmości Pana Generała* [Karola] *Nierotha zostającym a z Woli i Ugody Ichmość Pana Jana Adama Bucholca, Prezydenta Miasta Starej Warszawy i Całego Szlachetnego Magistratu Warszawskiego, Przeze mnie Deputowanego Sebastiana Ewerta, Gminnego Miasta Starej Warszawy.*

[3] *A° 1704 w Warszawie N°. 1 d. 29 8bris* [października] *Regestr Kontrybucji na Prowiant dla Wojska Króla Jego Mości Szwedzkiego pod bytności Adlersteina.*

[4] *Regestr Kontrybucji Szwedzkiej 1702.*

[5] *Raptularz Kontrybucji Szwedzkiej Anno 1702 d. 27 Maj .*

[6] *1. [Raptularz kontrybucji szwedzkiej] 1703. 2. [Kontrybucja Szwedzka A° 1703. d. 4 Aprilis na prowiant pod bytność Generała* [Magnusa] *Szteinboka i Generała Komisarza Adlersteina* [Henryka Adlersteyna]*]. 3. Regestr wybierania Kontrybucji na Wojsko Szwedzkie powtórnie na miesiąc dokoła Warszawy wybranych z Przedmieść za Egzekucji naszego Ichmość Pana Jakuba Togna, Gminnego Miasta Starej Warszawy, i* [Grzegorza] *Chodykiewicza, Gminnego Miasta Starej Warszawy, i wypisanych.*

[7] *Regestr wybierania Kontrybucji Szwedzkiej in Anno* [w Roku] *1704 N° B – Regestr Wybierania Kontrybucji Szwedzkiej pro Mense Iunio, Iulio et Augusto* [za Miesiąc Czerwiec, Lipiec i Sierpień] *za Egzekucji Pana Jana Witta i Ichmość Pana Michała Szubalskiego, Ławnicy Miasta Starej Warszawy.*

[8] *Regestr wybierania Kontrybucji Szwedzkiej in Anno* [w Roku] *1704 N° A 1704 – Regestr Wybierania Kontrybucji Szwedzkiej pro Mense Martio, Aprilÿ et Maio* [za Miesiąc Marzec, Kwiecień i Maj] *za Egzekucji Pana Jana Witta i Ichmość Pana Michała Szubalskiego, Ławnicy Miasta Starej Warszawy.*

[9] *1. Nota – Pod którą datą kwity na Szwedzkie Kontrybucje Wychodziły. Pierwszą Kontrybucję płacono za kwitami Sub* [Pod] *datą 18 Iuly Anno* [Lipca Roku] *1705, Drugą Sub* [Pod] *datą 14 Augusti* [Sierpnia] *, Trzecią Sub* [Pod] *datą 16 Septembris* [Września], *Czwartą Sub* [Pod] *datą 26 Octobris* [Października], *Piątą Sub* [Pod] *datą 27 Novembris* [Listopada 1705]. *2. Nota – Pod którą datą kwity na Moskiewskie kontrybucje Wychodziły Pierwszą Kontrybucję płacono za kwitami Sub* [Pod] *datą d. 6ta February* [Lutego] *Anno 1706, Drugą Sub* [Pod] *datą 9na Marty A° eodem* [Marca Roku tegoż].

[10] *Anno 1715 d. 27 9bris.* [Listopada] *Regestr Suplementowej Kontrybucji za Asygnacjami Jego Mości Pana* [Jana Wincenta von] *Kissweltera Generał Komisarza Wojsk Jego Królewskiej Mości przez nas Wojciecha Symonetego i Franciszka Borkowskiego, Ławników Miasta Starej Warszawy, Egzekutorów wybieranej za Prezydencji Szlachetnego Jego Mości Pana Mikołaja Augustynowicza, Prezydenta Miasta Starej Warszawy.*

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

nomiczne 841[11], Warszawa Ekonomiczne 842[12], Warszawa Ekonomiczne 843[13], Warszawa Ekonomiczne 844[14], Warszawa Ekonomiczne 845[15], Warszawa Ekonomiczne 846[16], Warszawa Ekonomiczne 847[17], Warszawa Ekonomiczne 848[18],

[11] *Regestr kontrybucji Jednej Sympli na Wojsko Auksyliarne Jego Królewskiej Mości przez Ichmość Pana* [Jana Wincenta von] *Kisewetera, Generalnego Komisarza Wojska Jego Królewskiej Mości, na Miasto włożonej za Prezydencji Szlachetnego Ichmość Pana Andrzeja Knabego, Prezydenta Miasta Starej Warszawj, przez nas z Publiki naznaczonych Egzekutorów wybranej Marcina Orzechowskiego i Jana Biwetta, Ławników tegoż Miasta, w Roku 1716 Dnia 31 Iulÿ* [Lipca].

[12] *A° 1716 d. 3 Ianuary* [Stycznia]. *Regestr Kontrybucji na Garnizon Jego Królewskiej Mości Pana Naszego Miłościwego za Asygnacjami Ichmość Pana* [Jana Wincenta von] *Kisewater, Generał Komisarza Wojsk Jego Królewskiej Mości, na Miasto nałożono. To są Dwie Symple, za Prezydencji Szlachetnego Ichmość Pana Mikołaja Augustinowicza, Natenczas Prezydenta Miasta Jego Królewskiej Mości Starej Warszawy, przez nas Wojciecha Symonettego i Franciszka Piotra Borkowskiego, Ławników Miasta Starej Warszawy, Egzekutorów, wybierany.*

[13] *Regestr Kontrybucji Dwóch sympli na Wojsko Auksyliarne Jego Królewskiej Mości przez Ichmość Pana* [Jana Wincenta von] *Kisewetera, Generalnego Komisarza Wojsk Jego Królewskiej Mości, na Miasto włożonej za Prezydencji Szlachetnego Ichmość Pana Andrzeja Knabego, Prezydenta Miasta Starej Warszawy, przez nas, z Publiki naznaczonych Egzekutorów wybranej, Marcina Orzechowskiego i Jana Biwetta, Ławników tegoż Miasta, w Roku 1716 dnia 25 Iunÿ* [Czerwca].

[14] *A° 1716 d. 25 Ianuary* [Styczeń]. *Regestr Kontrybucji na Garnizon Jego Królewskiej Mości Pana Naszego Miłościwego za Asygnacjami Ichmość Pana* [Jana Wincenta von] *Kisewetera, Generał Komisarza Wojsk Jego Królewskiej Mości, na Miasto nałożono. To są Dwie Simple za Prezydencji Szlachetnego Ichmość Pana Mikołaja Augustinowicza, Natenczas Prezydenta Miasta Jego Królewskiej Mości Starej Warszawy, a przez nas Wojciecha Symonettego i Franciszka Piotra Borkowskiego, Ławników Miasta Starej Warszawy, Egzekutorów Wybierany.*

[15] *Regestr Percepty Wybranej Kontrybucji Sympli Tynfami na wojsko Najjaśniejszego Króla Jego Mości Pana Naszego Miłościwego in uno Anno præsenti* [w jednym Roku obecnym 1716] *die 30 Iuly* [dnia 19 Lipca] *za Prezydencji Ichmość Pana Jędrzeja Knabego przez nasz Egzekutorów Bartłomieja Szpakowskiego i Ambrożego Schenchoffa, Gminnych Miasta Starej Warszawy, jaka się pokazuje w tej Księdze z Przedmieść. Sympli suplement.*

[16] *Kontrybucji in Anno Dni* [w Roku Pańskim] *1705 na inne przechodzące Chorągwie Polskie.*

[17] *Regestr kontrybucji tak Prowiantowej jako i Okupu Na Szwedów i Insze Egzekucje in Anno Millesimo Spetingentesimo Secundo et in Anno Millesimo Septingentesimo 3tio* [w Roku Tysiąc Siedemset Drugim i w Roku Tysiąc Siedemset Trzecim] *za Urzędu Zacnie Sławnego Pana Sebastiana Ciołkowicza, Burmistrza Natenczas Miasta Nowej Warszawy Będącego Connotowany* [Zapisany].

[18] *1. Dwudziesty Pierwszy Tydzień Kontrybucji Na Szwedów d. 22 Iuly* [Lipiec] *1704 Za Egzekucji Pana Jana Ostrowskiego, Ławnika. 2. Dwudziesty Wtóry Tydzień Kontrybucji Na Szwedów d. 30 Iuly Anno* [Lipca Roku] *1704 Za Egzekucji Pana Jana Mincera, Starszego Ławnika Miasta Nowej Warszawy. 3. Dwudziesty Trzeci Tydzień Za Egzekucji Pana Andrzeja Krauze d. 5to Augusto* [Sierpnia] *1704. 4. Dwudziesty Czwarty Tydzień Kontrybucji Szwedzkiej Za Egzekucji Pana Jana Mincera, Starszego Ławnika Nowej Warszawy, die 12 Augu'* [dnia 12 Sierpnia] *1704. 5. 25 Tydzień Kontrybucji Szwedzkiej Za Egzekucji Pana Jana Mincera, Starszego Ławnika Nowej Warszawy, d. 19 Augusti* [Sierpnia] *1704. 6. 26 Tydzień Za Egzekucji Pana Mincera d. 26 Augusti* [Sierpnia]

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

Warszawa Ekonomiczne 849[19] oraz rejestry wydatków tych pieniędzy. Pozwalają one ukazać ciężary jakie nakładano na mieszkańców i żądania samych dowódców wobec magistratów.

W tym dziale AGAD, w dokumentach Warszawa Ekonomiczne 538[20], Warszawa Ekonomiczne 539[21] i Warszawa Ekonomiczne 540[22], znajdują się różne uchwały publik Starej Warszawy, to znaczy zebrań wszystkich trzech porządków miejskich. Dzięki nim udało się dokładnie prześledzić, w jaki sposób władze miejskie uchwalały zbiórki wyżej wymienionych kontrybucji – ogłaszały pobór, ustalały taksy, wybierały tzw. egzekutorów[23], starały się zmniejszyć rozmiar ciężarów. Magistrat prowadził też negocjacje z generałami szwedzkimi, rosyjskimi i saskimi lub komendantami, pisał petycje i supliki do samych władców oraz prosił dostojników o opiekę nad miastem. W ostateczności pozostawało dawanie różnego rodzaju upominków, honorariów czy łapówek.

Kolejną ważną pozycją pozwalającą ustalić rozmiar i sposób nakładania kontrybucji na Starą i Nową Warszawę stanowi książka Aleksandra Wejnerta[24]. Znajdziemy w niej wiele unikalnych informacji, których nie spotkamy nigdzie indziej, ponieważ oryginały uległy zniszczeniu w czasie drugiej wojny światowej. Są to: *Punkta przedugodowe przy zajęciu Warszawy przez Szwedów w roku 1702, Asygnacja I dla wojsk Szwedzkich w 1703, Asygnacja II dla wojsk Szwedzkich* [1703]*, Drugi traktat z Szwedami z roku 1703, Kontrybucja Warszawy z r. 1703, Prośba Magistratu do króla Szwedzkiego o ulgę w ciężarach wojennych, Prośba Magistratu o uwolnienie Solca od zaborów Szwedzkich, Traktat ze Szwedami z roku 1702, Wyrok karny przez Szwedów na Warszawie wykonany w 1703 r.* Doskonale uzupełniły one poprzednio wskazane źródła.

Na koniec należałoby wspomnieć o listach i wyciągach z ówczesnych gazet – jednak nie takich, jakie powstały w drugiej połowie XVIII w., a tym bardziej

1704. 7. Kontrybucja Na Szwedów [Za Sławe]tnego Pana Szymona Wenuciego Pisarza u Pana Jana Mincera i Pana Tomasza Zienkowskiego Na Summę ordynowaną Tynfów 3.500 Na Regimenty Ichmość Pana Generała Neyrotha [Karola Nierotha].

[19] *Regestr Wybierania kontrybucji na Wojsko króla Ichmości Szwedzkiego in Anno* [w Roku] *1704 Miesięcy sześć, to jest pro mense Martio, Aprili, Maio, Iunio, Iulio et Augusto* [za miesiąc Marzec, Kwiecień, Maj, Czerwiec, Lipiec i Sierpień] *z przedmieścia za Nowomiejską Bramą za Prezydencji Ichmości Pana Jakuba Sztyca, przez Ichmości Pana Stanisława Jezierskiego i Ichmości Pana Jana Makiniego, od trzech porządków do tej Egzekucji Deputowanych.*

[20] *Liber consultationem publicarum ordinum civilium Civitatis Antiquæ Varsaviæ 1692–1703.*

[21] *Liber consultationem publicarum ordinum civilium Civitatis Antiquæ Varsaviæ 1704–1716.*

[22] *Liber consultationem publicarum ordinum civilium Civitatis Antiquæ Varsaviæ 1718–1750.*

[23] Osoby odpowiedzialne za wybór pieniędzy na kontrybucje.

[24] *Starożytności Warszawy. Dzieło zbiorowo-zeszytowe wydane przez Aleksandra Weinerta* t. 6 Warszawa 1858.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

czasów dzisiejszych. W AGAD w Archiwum Publicznym Potockich (dalej APP) 56[25], APP 57[26], APP 162[27] oraz 163a[28] – lata 1702 – 1710), znajdziemy wiele listów i gazet pisanych albo przesyłanych z Warszawy do podkanclerzego Wielkiego Księstwa Litewskiego, Stanisława Antoniego Szczuki. Z racji sprawowanego urzędu, nie mógł on stale przebywać przy Auguście II. Miał kilku korespondentów, którzy regularnie przesyłali mu nowiny i wyciągi ze wspomnianych gazet. Byli nimi: Franciszek Włoszkiewicz, Konstanty Dłuski czy Jadwiga Rafałowiczówna.

W wyniku zniszczeń zbiorów AGAD w czasie drugiej wojny światowej nie dysponujemy dokumentami ustalającymi roczny budżet Starej Warszawy. Dlatego w dalszych badaniach nie będzie można porównać, jaki procent dochodów miejskich stanowiły kontrybucje wybierane przez okupantów w kolejnych latach trzeciej wojny północnej.

Na wieść o zbliżaniu się Szwedów do Warszawy w maju 1702 r., August II postanowił nie bronić miasta i opuścić je. Na początku tegoż miesiąca rozpoczęła się ewakuacja dworu, dokumentów, części kosztowności i uzbrojenia (zwłaszcza dział). Wywołało to nastrój paniki w Warszawie. Śladem monarchy poszli liczni magnaci i bogatsza szlachta[29]. 15 maja władca opuścił Zamek Królewski i udał się traktem rawskim w kierunku Krakowa. W budynku pozostało tylko około pięćdziesięciu żołnierzy.

Rankiem 22 maja z wieży Zamku ujrzano pierwszych żołnierzy szwedzkich. Stanowili oni straż przednią 500-osobowego oddziału, który dostał zadanie zajęcia Pragi i Skaryszewa oraz znalezienia dogodnych przepraw przez Wisłę. Bez żadnych przeszkód dotarli oni do rynku praskiego i pozajmowali co lepsze kwatery. Razem z nimi przybyli komisarze prowiantowi. Dali okolicznym wójtom i szlachcie polecenie przygotowania prowiantu dla nadchodzącej, głównej armii Karola XII.

23 maja przybył na Pragę gen. Anders Lagerkron, którego powitali przedstawiciele magistratu Starej Warszawy: rajca Jakub Szulcendorff i gminny Piotr Szerzant. Ustalono zasady przejęcia miasta przez wojska szwedzkie oraz rozpo-

[25] *Zbiór pism politycznych pod panowaniem Stanisława I* /1700–1709, oryg. I kopie/ XVIII w.

[26] *Gesta in Polonia ab A° 1701 ad Am 1705 /Zbiór akt dotyczących życia politycznego/ kopie XVIII w.*

[27] *Zbiór Listów i Nowin korespondentów Podkanclerzego Szczuki t. II 1696–1710.*

[28] *Listy różnego stanu osób do Podkanclerzego /litewskiego St. Szczuki/. Tomy: 31–41.*

[29] AGAD APP 163a t. 33, s. 403–404: *Drudzy już z miasta, mianowicie Francuzi, kupcy Ormianie, Rzemieślnicy przez się powywozili. Książę kanclerz* [wielki litewski, Karol Stanisław Radziwiłł] *z Białej, przysłał tu dziś umyślnego na zaciąganie Statków, aby z Pałacu Jego wina, karety i wszelkie inne ruchomości do Gdańska wywozić.*

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

częto negocjacje o kontrybucji, jaka miałaby zostać nań nałożona. Dzięki dokumentowi WE 834 z tegoż dnia dowiadujemy się, że opiewała ona na kwotę 97357 10 tymfów[30]. Ostatecznie załoga gen. Andersa Lagerkrony weszła na Zamek Królewski 25 maja.

W Archiwum Publicznym Potockich znaleziono anonimowy opis zajęcia miasta przez Szwedów oraz sposób ustalania kontrybucji prowiantowej[31].

27 maja 1702 r. uchwalono nałożenie kolejnych ciężarów prowiantowych i pieniężnych (AGAD Warszawa Ekonomiczne 835). Przewidywały one dostarczenie żywności dla 40 000 żołnierzy szwedzkich w następujących ilościach: 320 000 funtów chleba [160.000 kg], tyleż samo mięsa [160 000 kg], 80 000 funtów słoniny [40 000 kg], 1.000 korcy grochu lub kaszy [120 600 litrów], 4 000 beczek[32] piwa oraz 4 444,5 talarów bitych (29 601 zł) na tabakę i gorzałkę. Żywność ta była przeznaczona wyłącznie dla żołnierzy. Dodatkowo konieczne było wypłacenie sumy 100 000 zł dla generałów i oficerów. Łącznie Starą Warszawę obciążono kwotą 162 661 Tynfów. Traktat podpisano 1 czerwca. Władze zobowiązały się w nim do wpłacenia kontrybucji w wymaganej wysokości 12 000 talarów bitych (80 000 zł) od wszystkich mieszkańców w terminie do 30 czerwca.

W liście sekretarza królewskiego Franciszka Włoszkiewicza do podkanclerzego Stanisława Antoniego Szczuki dysponujemy takim oto zapisem: *Po ostatnim liscie moim do Wielce Mi Miłościwego Mości Pana i Dobrodzieja pisanym d. 27 Maja na Ratusz Warszawski przyjechał komisarz Prowiantowy z Paletą takowym, aby wydali:*

Chleba funtów	*320.000 a gr. 1½ ..... zł 15.9999*
Mięsa funtów	*320.000 a gr. 5..... zł 53.3333*
Słoniny funtów	*80.000 a gr. 15 ..... zł 40.000*
Grochu korcy	*1.333 a zł. 9 ..... zł 11.997*
Piwa beczek	*4.000 a zł. 5 ..... zł 20.000*

[30] Tynf (tymf) – potoczna nazwa pierwszych polskich monet srebrnych o wartości 1 złotego, bitych w drugiej połowie XVII w. przez A. Tymfa, dzierżawcę mennic koronnych. Jeden tymf równał się 30 groszom.

[31] AGAD APP 57, s. 103–106, *Gazeta z Warszawy z 26.V.1702 r.: Z Uniwersału Króla Szwedzkiego niżej wypisana Ordynacja na Czterdzieści Tysięcy Wojska Szwedzkiego co potrzeba wydać na Każdy Dzień niżej się wyraża:*

Chleba Funtów 96.000. [48.000 kg], *Mięsa Funtów 96.000.* [48.000 kg], *Słoniny Funtów 14.000.* [7.000 kg], *Grochu, Krup rożnych y Mąki po 50 Korcy* [6.030 litrów], *co Korca zaś, w Każdym powinno być po 40 Garcy* [284,8 litra]. *Na Osiemnaście Tysięcy Wojska Konnego Siana Wozów Tysiąc, na każdym Wozie Siana powinno być Funtów Czterysta, Owsa Korcy Pięćset* [60.300 litrów], *takiej Miary, jako wyżej napisano. A że Miasto Warszawa spodziewa się dziesiątą Częścią ukontentować napisaną od Siebie Prowizją ...*

[32] Beczka to 48 garcy = 192.000 garcy, czyli 1 367 040 litrów.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

Na Wódkę i tabakę Talarów bitych 4.444 [44.440 zł].
facit curren' mon' [czyni obecną monetą] ..... *zł. 29.626*
Suma facit [czyni] ..... *zł. 170.955*
cum hac declaratione [tą deklaracją], *żeby ten Prowiant, albo pieniądze, instantante* [natychmiast] *wydawali z Samej tylko w Murach będącego Miasta, nie inkludując* [zamykając] *w to Przedmieścia i Dworów.*[33]

Władze miejskie próbowały zmniejszyć te wszystkie ciężary wysyłając dwie deputacje. Pierwsza udała się do samego Karola XII. W jej skład weszli prezydent Starej Warszawy Aleksander Czamer, wójt Jakub Sztyc i rajca Jan Loupia. Druga pojechała do ks. prymasa Radziejowskiego[34]. Składała się z syndyka Adama Łowickiego i dwóch rajców – Jana Andrzeja Menicha i Mikołaja Rowenny[35]. W czasie rozmów z gen. Andersem Lagerkonem przeciągano negocjacje, licząc na wstawiennictwo prymasa. Powoływano się na taksy kontrybucyjne z czasów „potopu" oraz wręczano drobne prezenty („honoraria"). Oficerowie szwedzcy byli twardymi przeciwnikami. Generał próbował aresztować na Zamku Królewskim deputację do Karola XII. Nie cofał się przed groźbami zakwaterowania swoich żołnierzy w kamienicach miejskich lub wprost – wydania Starej Warsza-

[33] AGAD APP 163a t. 31 cz. II, Franciszek Włoszkiewicz do Stanisława Antoniego Szczuki, 1 czerwca 1702 r., s. 1131–1132.

[34] W AGAD APP 57, s. 173 znaleziono list prymasa do gubernatora całej Warszawy w sprawie wysokości kontrybucji nałożonej przez Szwedów. Niestety nie ma na nim daty. *List kardynała Radziejowskiego do gen.* [Jerzego] *Wachszlegiera – w Warszawie*

Przybyli tu do Mnie Deputaci od Miasta Warszawy, z żalem i płaczem ciężkość swojej przedkładając, którą przez podaną Taryfę Prowiantową Wojsko Króla Jegomości Szwedzkiego sentit, et impossibilitatem [wysłaną, i niemożliwość] *wydania egestate et tenuitate Civium probat* [ubóstwo i szczupłość Obywateli testują], *zwłaszcza gdy w murach swoich nad Osiemdziesiąt Kamienic nie ma /insze bowiem albo Szlacheckie, albo cudzej Jurysdykcji podległe ab onere Civili exemptæ* [uwolnienia Obywateli od ciężarów]*/ a nad to wszyscy ze wszystkim się wywieźli, impares* [dziwne] *takowym Kontrybucjom Zostają. Króla Jegomości amici venientem amica facie* [przyjaciela przybywającego z przyjazną twarzą] *witamy i przyjmujemy, należałoby wzajem justa et possibilia ab amicis peter* [sprawiedliwa i możliwa od przyjaciół dawać], *bo tę Kontrybucją gdyby i na całą Ziemię Warszawską włożono, laboraret* [pracował] *by niżby ją wydała. Z Wilnem nulla comparatio* [żadne porównanie] *Warszawy, a przecie choć demeruerunt* [zasługiwała] *Królowi Jegomości, daleko mniejsze i lżejsze tulerunt onera* [zabrali bagaże]. *Dlaczego upraszam Wielmożnego Mości Pana, abyś przełożył Królowi Jegomości graviter* [ciężkość], *ale tylko czym może i zdoła Wojsko Króla Jegomości contribuat, ne metus sparus in universam, moveat* [przyczynił się, nie do czynienia bojaźni na świecie, przenosząc] *Szlachtę fidentes amico* [wierząc w przyjaźń] *Króla Jegomości adventui* [oczekuję], *i mam nadzieję, że clementia* [łagodność] *Jego Pańska zabieży quibusvis emegentis* [każdym zagrożeniom]. *Jestem za tym przy powtórnej Interesu tego Instancji, Wielmożnego Mości Pana życzliwy Servitor* [Sługa]. *M. Kardynał Radziejowski, Prymas.*

[35] AGAD WE 538, publika z 27 maja 1702 r., s. 270–271.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

wy na łup żołdakom. Dopóki w okolicach miasta przebywał sam monarcha, nie mógł sobie na to pozwolić. O wiele skuteczniejsze były wspomniane już prezenty w postaci ubiorów, ekskluzywnej żywności czy dobrego wina.

Wybieranie kontrybucji było trudnym i skomplikowanym zadaniem. Na podstawie wspomnianych już dokumentów z AGAD Warszawa Ekonomiczne 834 i Warszawa Ekonomiczne 835 można stwierdzić, iż Szwedzi domagali się przygotowania taksy z wybieranych pieniędzy. Dlatego każdemu właścicielowi kamienicy, domu czy mieszkania ustalono, jak dużą sumę pieniędzy miał zapłacić. Zależało to oczywiście od jego pozycji społecznej, wykonywanej profesji i majątku. Najwięcej płacili właściciele kamienic przy rynku Starej Warszawy, przeważnie bogaci kupcy, pełniący funkcje rajców i ławników (AGAD Warszawa Ekonomiczne 834 – 29 380 tymfów i 18 groszy z 97 357 i 10 groszy, AGAD Warszawa Ekonomiczne 835–60 598 tymfów 29 groszy ze 162 661 i 29 groszy). Następnie wyznaczono dziesiętników, którzy byli odpowiedzialni za zbiórkę pieniędzy. Jednak najwyraźniej ten system się nie sprawdził. W późniejszych dokumentach znajdujemy zupełnie inny sposób wybierania kontrybucji.

Karol XII opuścił teren Warszawy pod koniec czerwca 1702 roku.

Korzystając z tego August II powrócił do niej we wrześniu tegoż roku. Jego wojska też potrzebowały żywności. Mieszczan czekała kolejna kontrybucja[36].

I ta okupacja nie trwała długo. Na początku 1703 roku. w Starej Warszawie ponownie pojawili się Szwedzi. Znowu rozpoczęły się rozmowy z generałami i oficerami o wielkości nakładanej kontrybucji. Pułkownik Arvid Axel Martfeldt kazał w lutym wypłacać po 20 000 tymfów tygodniowo na utrzymanie jego oddziałów[37]. Ostatecznie magistratowi udało się ją obniżyć do 4 200 tymfów[38]. W marcu pod Okuniewem stanął Karol XII, więc miasto musiało uchwalić nowe olbrzymie pobory. Dokument z AGAD WE 836 pokazuje, że mieszkańcy płacili ją trzy razy: na początku marca 1 434 tymfy, w połowie tegoż 49 600 tymfów i 16 groszy a czwartego kwietnia 98.080 tymfów i 10 groszy. Tę ostatnią ratę „wycisnął" ze Starej Warszawy gen. Magnus Steynbock, nowy gubernator. Z zachowanych dokumentów wynika, że okazał się on najbardziej „przedsiębiorczy" pod tym względem.

11 kwietnia 1703 roku zażądał od magistratu 10 000 talarów bitych (100 000 tynfów), rzekomo na potrzeby wojska, ale tak naprawdę dla siebie. Obiecywał, że

[36] AGAD WE 538, publika z 18 września 1702 r., s. 276 – 277: *Gdy Król Jego Mość z wojskiem swoim saskim do Warszawy powróciwszy, w reskrypcie wydanym do Szlachetnego Magistratu żąda i potrzebuje, aby Miasto mąki trzynaście korcy, owsa, kaszy cztery tysiące w ilości rocznej dla wojska tego wydano.*

[37] *Ibid.*, publika z 5 lutego 1703 r., k. 285.

[38] *Ibid.*, publika z 8 lutego 1703 r., k. 286.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

to tylko pożyczka, a spłaci ją w Sztokholmie[39]. Zastraszeni urzędnicy ostatecznie ulegli i wypłacili pieniądze. Sprytny Szwed weksla nigdy nie dał, a talary zagarnęła jego żona.[40]

Szteynbok wykorzystał fakt, że w kwietniu grupa uczniów warszawskiego kolegium jezuickiego napadła na kilku żołnierzy, dwóch predykantów[41] oraz kupca szwedzkiego, pobiła ich i ograbiła. Generał postanowił ukarać miasto kolejną kontrybucją. Interweniował u Karola XII. Schwytanych sprawców kazał powiesić a od mieszkańców zażądał zapłacenia dużej sumy pieniędzy – 1 878 talarów (18 780 tynfów).[42] Pomimo próśb i interwencji prezydenta Aleksandra Czamera, nie udało się uniknąć tego ciężaru.

Nie można zapominać, że tak wielkie sumy społeczność Warszawy musiała płacić tylko okazjonalnie, zwykle przy pojawieniu się dużych sił szwedzkich. Na co dzień w Zamku Królewskim i cekhauzie stacjonował niewielki garnizon. Co jakiś czas przybywały i odchodziły pojedyncze regimenty piesze lub konne. Na nie uchwalano stałą opłatę miesięczną. Czasami udawało się magistratowi skłonić dowódców do obejścia miasta, z reguły obdarowując ich drobnymi prezentami w postaci wina czy strojnych szat.

---

[39] *Ibid.*, 11 kwietnia 1703 r., k. 297–298: *Na tej Publice zabrał głos Pan Burmistrz i pokazał pragnienie Jego Mości Pana Generała Szteynboka, który naciska koniecznie, aby Miasto na potrzeby Wojska szwedzkiego wyliczyło dziesięć tysięcy talarów bitych, które obiecuje zapłacić w Sztokholmie na Weksel, inaczej w sprawie poboru grozi, że sam taką sumę i sześć razy więcej wybierać z Miasta znajdzie na to sposób i co po niewoli kontrybucją wybrane, już się nie wróci Miastu, jeżeli zaś dobrowolnie tą sumę przygotują na rzeczy niezbędne dla wojska, wtedy zapłacić słowem kawalerskim deklaruje.*

[40] A. Wejnert, *op. cit.*, s. 373: *Ponieważ Najjaśniejszego króla Szwedzkiego generalny wojenny Kommissaryat d. 4/14 tego miesiąca, umówił z magistratem Warszawy wexel na 10,000 talarów w sztukach srebrnych dwu – talarowych, na imię Henryka König kupca w Sztokholmie, z wypłatą za jeden miesiąc od okazania, więc ja tu niniejszym poświadczam, jako magistrat miasta Warszawy rzeczony weksel na dziesięć tysięcy talarów czyli sześćdziesiąt tysięcy tynfów w zupełności do Jego Królewskiej Mości wojennej kasy zapłacił. Dla lepszej tego wiary podpisuję i pieczęcią stwierdzam.*

[41] To jest kaznodziei protestanckich.

[42] A. Wejnert, *op. cit.*, s. 372: *Na mocy wyroku Najjaśniejszego Króla Szwedzkiego, wydanego w sprawie poddanych Jego Król. Mości względem najścia i zaboru po łotrowski majątków, miasto Warszawa z przyległymi przedmieściami, skazaną została na wynagrodzenie szkód w zapłaceniu summy tysiąc osiemset siedemdziesiąt ósm bitych talarów (dziś około złotych polskich 16.276). Rzeczoną więc summę, natychmiast obowiązana zapłacić w sposobie następującym:*

1. Stara Warszawa z swymi jurydykami i przyległymi przedmieściami.... Talarów 978 [9.780 zł]
2. Nowa Warszawa z swymi przyległościami i sąsiedzkimi ulicami..... Talarów 500 [5.000 zł]
3. Leszno..... Talarów 400 [4.000 zł]
Razem Talarów 1.878 [18.789 zł]
W Warszawie d. 24/14 kw. 1703 r.
(M. P.) M. Stenbeock.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

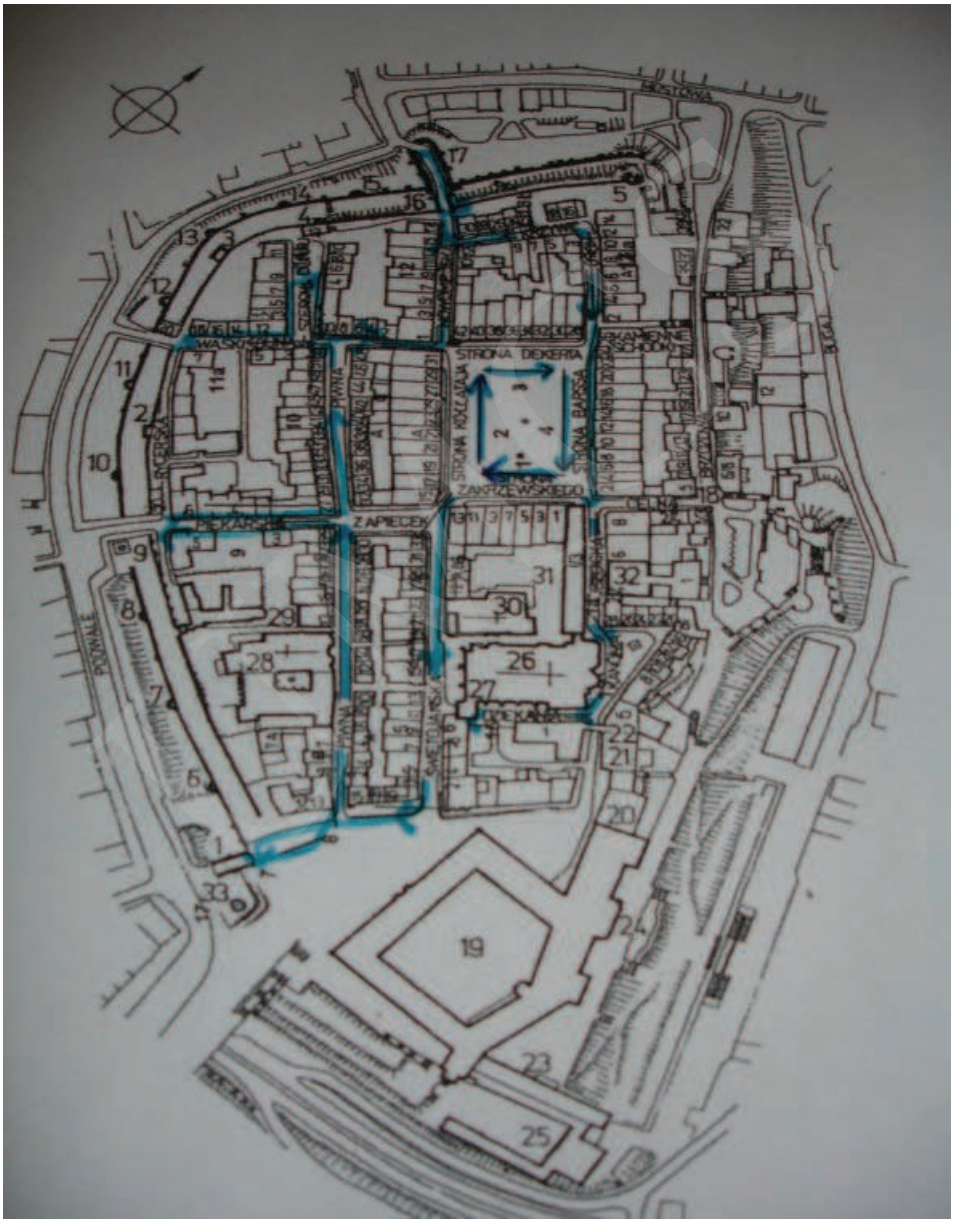

Kolejne wielkie ciężary nałożono na Starą Warszawę w 1704 roku. Kilka dokumentów z serii Warszawa Ekonomiczne (AGAD Warszawa Ekonomiczne 455 29 październik – 19 629 tymfów i 28 groszy, AGAD Warszawa Ekonomiczne 837 czerwiec – sierpień – 56 423 2tymfów i 29 groszy i AGAD Warszawa Ekonomiczne 838 marzec – maj – 30 811 19 tymfów – łącznie 105 672 5 tymfów) pokazuje, że był to trudny okres dla jej mieszkańców. Wybierano od nich nowe raty uchwalonych kontrybucji. Po raz pierwszy można zaobserwować, że rozłożono je także na przedmieścia (Warszawa Ekonomiczne 849 marzec – sierpień – 11 672 5 tymfów), Nową Warszawę (Warszawa Ekonomiczne 847 od 23 lutego do 25 maja – 8 804 12 tymfów oraz Warszawa Ekonomiczne 848 – w okresie 22 lipiec – 26 sierpień pobrano 3.830 tymfów i 19 groszy oraz 1655 3 szóstaków), także Leszno (Warszawa Ekonomiczne 406 10 maj, cz. 1 – 625 tymfów i 20 groszy).

W dokumentach tych opisano nowy sposób wybierania pieniędzy. Publiki wyznaczały zwykle po dwóch lub trzech urzędników (ławników lub gminnych) – tzw. egzekutorów. To oni obchodzili miasto i podbierali kwoty z poszczególnych kamienic, domów i mieszkań. Z dostępnych dokumentów Warszawa Ekonomiczne można ustalić, jak wyglądał porządek tych obchodów: Rynek Starego Miasta (pierzeja Zakrzewskiego ==> pierzeja Kołłątaja ==> pierzeja Dekerta ==> pierzeja Barssa) ==> ul. Świętojańska ==> sklepy Boratyńskie ==> sklepy pod kościołem farnym (kolegiatą Św. Jana) ==> Brama Krakowska ==> ul. Marcinkańska ==> sklep pod kościołem Św. Marcina ==> ul. Piekarska ==> ul. Piwna ==> ul. Wąski i Szeroki Dunaj ==> ul. Nowomiejska ==> Brama Nowomiejska ==> ul. Krzywe Koło ==> ul. Jezuicka ==> Kanonia ==> Kustodia ==> Dziekania ==> Krakowskie Przedmieście ==> Grunta (Panieńskie i Kapitulne) ==> Pałac Królewski ==> Stajnia miejska Murowana ==> ul. Senatorska ==> sklepy przy Bramie Krakowskiej ==> Podwale ==> ul. Długa ==> kościół Św. Ducha ==> ul. Freta ==> ul. Mostowa ==> ul. Rybacka ==> Grunt Dominikański ==> Spichlerze miejskie ==> Grunt ks. Kardynała ==> Spichlerze prywatne ==> ul. Nalewki.

Gdy ktoś nie zdążył na czas i nie oddał wymaganej kwoty eksaktorom, był zmuszony donieść pieniądze na ratusz staromiejski. Następnie odbywało się liczenie zgromadzonej kontrybucji i spisywano regestry zbiórek. Jak już wspominano, do dziś zachowało się jedynie dziewiętnaście z nich. Zdarzało się, że urzędnikom towarzyszyli żołnierze miejscy lub żołnierze obcy. Zwykle sprawy kontrybucji (oprócz taksy) pozostawiano magistratowi. Kiedy pobór pieniędzy przedłużał się, mogli wkroczyć oficerowie lub komisarze sił zewnętrznych. W takich przypadkach nie było możliwości biernego oporu. Kończył się on rozwiązaniem siłowym lub umieszczeniem w kamienicy, domu lub mieszkaniu żołnierzy.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

Ilustracja nr 1: Trasa poborców kontrybucji według księgi Warszawa Ekonomiczne 834 z 23 maja 1702 r. nałożona na mapę Starej Warszawy *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Seria Nowa* t. XI cz. 1, *Miasto Warszawa. Stare Miasto* red. Jerzy Zygmunt Łoziński i Andrzej Rottermund Warszawa 1993, s. 113.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

W każdym z badanych źródeł w pierwszej kolejności dysponujemy informacjami o kwotach wyznaczonych w taksie, a następnie o pieniędzach faktycznie pobranych. Czasami sumy te bardzo się różniły. Poszczególni mieszkańcy jak mogli starali się wybronić od składek na kolejne kontrybucje. Stąd problemy magistratu ze zgromadzeniem żądanych sum.

Badając wszystkie zachowane dokumenty o kontrybucjach nakładanych na Warszawę, obserwujemy ciekawą sytuację. Wiele kamienic, albo ich lokatorów, było zwalnianych z płacenia ciężarów nakładanych na miasto. Była to najczęściej szlachta lub duchowieństwo. Słusznie zauważył Kazimierz Konarski w swojej pracy o historii Warszawy, że[43]: „Miasto nie miało nawet pełnej swobody repartycji nakładanych na nie sum według swego uznania, gdyż często przeszkadzały temu libertacje i zwolnienia narzucone przez okupantów. Chronicznie np. zwalniana była od wszystkich danin szwedzkich jurydyka Leszczyńskich, Leszno, żeby zaś nie ucierpiała na tym danina, przypadający na jurydykę ciężar zwalano na pozostałe części miasta. Ten i ów posesjonat uzyskiwał sobie od okupantów analogiczny przywilej, zresztą przywileje owe miewały w ogóle czasem wyraźnie stanowy charakter, zwalniały od danin specjalnie kamienice szlacheckie albo szlacheckie i duchowne”.[44]

Magistrat starał się rozciągnąć swoją władzę na wszystkich, którzy znajdowali się w jego jurysdykcji. Przykładem mogą być kupcy węgierscy, od wielu lat handlujący w mieście. Próbowali oni uniknąć nakładania nań kontrybucji. Spotkali się z ostrą reakcją Publiki. Stwierdzono, że skoro tyle lat korzystają z przywilejów handlu w Warszawie, muszą, tak jak inni mieszkańcy, płacić kontrybucje.

Obciążenia nakładane na Starą Warszawę nie ograniczały się do sum pieniężnych. W listopadzie 1704 roku Szwedzi narzucili miastu kupno transportu safianu „wziętego” we Lwowie. Ormiańscy kupcy, na których zrzucono tę transakcję, odmówili jej sfinansowania. W odwecie mimo prób ochrony przez magistrat dwunastu z nich zabrała ze sobą odchodząca straż tylna. Do domów powrócili dopiero po kilku miesiącach.

Szwedzi kazali wybrać nowego władcę. Na Woli szlachta (otoczona przez wojsko) wybrała Stanisława Leszczyńskiego, wojewodę poznańskiego. Na jego

[43] Kazimierz Konarski, *Warszawa w pierwszym jej stołecznym okresie*, Warszawa 1970.
[44] *Ibid.*, s. 413.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

potrzeby kazano płacić dość duże sumy: 17 sierpnia 1704 roku[45] oraz 18 sierpnia[46]. W dodatku chciał pieniądze na swoje wojsko[47].

30 sierpnia 1704 roku doszło do oblężenia Zamku Królewskiego, gdzie broniła się szwedzka załoga. Atakującymi były wojska Augusta II (sasko-rosyjskie). Wprawdzie dowódcy próbowali utrzymać swoje oddziały w ryzach, ale kozacy przy okazji „szukania Szwedów" rewidowali kamienice i domy, obdzierali mieszkańców z szat i kosztowności. Interwencja Prezydenta u płk Goltza, oficera komenderującego, spotkała się z ostrą odpowiedzią[48].

Z późniejszych publik dowiadujemy się, że król wydał dekret nakładający na miasto sumę 150 000 talarów [1 500 000 zł]. Rozpoczęły się gorączkowe negocjacje z reprezentującym Augusta II płk. Goltzem. Kilka razy groził on aresztowaniem urzędników. 20 września rozmawiano już o 100 000 talarów [1 000 000 zł], 23 września o 50 000 [500 000 zł]. Ostatecznie 26 września ustalono, że miasto zapłaci 10 000 talarów [100 000 zł]. Być może w „negocjacjach" pomogło

[45] AGAD WE 539, publika z 17 sierpnia 1704 r., s. 15: *Propositio facta a Nbli' et Spbli' Proconsule* [Uczynił propozycję do Szlachetnego a Czcigodnego Prezydenta] *respektu Sumy 15.000 Talarów Imperialiium* [Cesarskich – 150.000 zł], *której Summy od Miasta po zwyczajnym sposobem potrzebne Nowy Elekt.*

[46] *Ibid.*, publika z 18 sierpnia 1704 r., s. 15: *Neo Electus Stanislaus Rex* [Nowy Elekt Król Stanisław], *aby Miasto Sto tysięcy złotych mniej albo więcej wyliczyło i posłał Ichmość Pana Włostowskiego, Pisarza Swego Skarbowego, na Ratusz, który imieniem Pańskim urget* [pilnie] *o pieniądze, a indefectu* [z braku] *ich, że Towary brać będzie Sukienne*

[47] *Ibid.*, publika 20 sierpnia 1704 r., s. 16–17: *Gdy dla Wojska kwarcianego, które Elekcti nowiter* [Nowej Elekcji] *odprawionej contra Sermum' Augustum Regemn' Poloniæ assistebat* [przeciw Najjaśniejszemu Królowi Augustowi asystowało] *i dla Swej potrzeby Neo Electus Rex Stanislaus imposuit* [Nowy Elekt Król Stanisław nałożył] *Miastu Warszawie, aby Summę Piętnaście tysięcy talarów bitych* [150.000 zł] *wyliczyło, a Supliki tak wiele razy czynione, aby ab hoc oneru* [ten ciężar] *Miastu uwolnione nie pomogły y uprosić nie można było, evitando Subiequentia exinde comminata discrimina, Conclusum* [wyraźnie unikając w ten sposób kryzysu, Postanowiono] *założyć Summę pięć tysięcy talarów bitych* [50.000 zł], *które częścią towarem, częścią gotowymi pieniędzmi, dictores ac melis habentes* [wybrani za mających mniej] *za całe Miasto wyliczą, na asekurację Neo Electi* [Nowy Elekt], *który na Przedmieściu Leszno nazwanym, Swoim dziedzicznym teraz quondam* [raz] *na Gruncie do Miasta Starej Warszawy należącym, tę Summę Sobie wygodzoną, deklaruje zapisać.*

[48] *Ibid.*, publika z 30 sierpnia 1704 r., s. 25: *... aby na ukontentowanie jego* [wojska Jego Królewskiej Mości] *dało Miasto pięćdziesiąt tysięcy Talarów bitych* [500.000 zł], *która propozycja Exhaustie Civitati* [Wyczerpanemu Miastu] *bardzo ciężka Responsa* [Odpowiedź] *nie do południa odłożony, a interim* [tymczasem] *do króla Ichmości deputaci wysłani z Ichmość Panem Prezydentem* [Jakub Sztyc], *o czym dowiedziawszy się Ichmość Pan Boosen Generała, mając to sobie za urazę, że Magistrat do króla Ichmości udał się, kazał wziąć pod areszt niektórych z Magistratu, ale gdy się król Ichmość dowiedział kazał owych wypuścić i tak ta propozycja o pieniądze do dalszego czasu odłożone.*

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

„honorarium”.[49] Na zapłacenie tych sum magistrat nakazał uchwalenie specjalnej kontrybucji wśród najbogatszych mieszkańców, głównie kupców.

Rok 1705 okazał się bardzo burzliwym dla Starej Warszawy. Z dokumentów AGAD Warszawa Ekonomiczne 454, Warszawa Ekonomiczne 839 i Warszawa Ekonomiczne 846 dowiadujemy się o kontrybucjach nakładanych wtedy przez Szwedów. Gen. Karol Nieroth wymógł np.: wydanie 15 lipca 31 173 tymfów i 5 groszy na piwo dla głównej armii Karola XII (Warszawa Ekonomiczne 454) a w okresie lipiec – listopad uchwalono pięć kontrybucji na utrzymanie jego wojsk – łącznie 83 395 1 tymfów i 16 groszy. Jakakolwiek próba oporu ze strony magistratu wiązała się groźbą zakwaterowania żołnierzy w kamienicach miejskich.

O kolejnych podatkach dowiadujemy się z dokumentu AGAD Warszawa Ekonomiczne. Konieczne było uchwalenie kontrybucji na *przechodzące chorągwie polskie* w wysokości 4 355 tymfów. Powodem tej ostatniej były liczne próby rozłożenia wojsk na leża zimowe, tzw. hiberny. Nie pomagało tłumaczenie władz, że Warszawa (na mocy uchwał sejmowych) została z tego obowiązku zwolniona. Dowódcy tych chorągwi nie zważali na protesty, a nawet na listy hetmanów koronnych. W tych wypadkach najlepszą formą obrony były kolejne „honoraria”.[50]

---

[49] *Ibid.*, publika z 26 września 1704, s. 31: *... zgodziły się Ordines* [Porządki] *i na ludzi jego, na których co tydzień jako się w Warszawie dla tych pieniędzy bawi, że potrzebuje Sto czterech talarów bitych* [1.040 zł]*, aby dać trzydzieści sześć talarów bitych...* [360 zł]

[50] 1. *Tandem tych Panów Żołnierzy na sześćset złotych tymfów Panowie Deputaci z Miasta zgodzili się, które z retentów szwedzkich odebrać i zapłacić.* AGAD WE 539, publika z 5 stycznia 1705 r. s. 44.

2. *...zgodzić się jak najprędzej bo co dzień kilkaset złotych kosztują ... 14 stycznia zgodzili się o te przedmieścia na zł. 2.000, na których zapłacenie Przedmieścia składać się mają.* AGAD WE 539, publika z 12 stycznia 1705 r., s. 46.

3. *Przechodzącej Chorągwi kwarcianej, która żąda dyskrecji od Miasta, Conlusum* [Postanowione] *dać antał wina młodego* [128 litrów] *Rotmistrzowi, aby z Chorągwią dalej ciągnął, a Przedmieść nie atakował.* WE 539, publika z 20 lutego 1705 r., s. 49.

Czasami konieczne było ustalenie osobnej kontrybucji: *ImPan kasztelan Połaniecki odpisał uznając ruinę Miasta i Prawa jego, ale że nieprzyjaciel Conistenctie jemu należące zastąpił, nie ma innego Sposobu tylko w Warszawie się lokować, więc in vim Consistencji żąda, aby Miasto zapłaciło wydaną asygnację do odebrania Chorągwi na Przedmieściu Stojącej, to jest Stara Warszawa, aby dała Talarów bitych Tysiąc, Leszno i Bielańska Ulica dwa Tysiące Tymfów, Wielopole, Glinki i Grunt OO. Jezuitów Tysiąc tymfów, Nowe Miasto i Nalewki półtrzecia Tysiąca tymfów, Jurysdykcje około Nowego Miasta na Zakroczymskiej Ulicy dwa Tysiące Tymfów, Dziekańska Ulica i kapitulne Tymfów Tysiąc, Ossolińska i Wierzbowska Ulica i Tamka Tymfów tysiąc, Aleksandria na Nowym Świecie i Wierzbowska Ulica Dwa Tysiące Tymfów, Domy na Gruntach Cekhauzowych* [Arsenału] *pięćset tymfów, Mariewil pięćset tymfów.* AGAD WE 539, publika 1 marca 1705 r., s. 52–53.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

O swój interes dbał również Stanisław Leszczyński[51]. Była to niekorzystna transakcja dla Warszawy, czytamy dalej – miasto kupiło beczkę soli po 40 tymfów a sprzedać może po maksimum 26, czyli na jednej traciło 14 tymfów.

W 1706 roku Starą Warszawę zajęły wojska sasko-rosyjskie pod komendą Augusta II. Magistrat musiał zebrać pieniądze na ich utrzymanie. Część druga AGAD Warszawa Ekonomiczne 839 z 6 lutego–9 marca podaje, że wybierano dwie kontrybucje na łączną sumę 12 926 tymfów i 3 groszy.

Po tym dokumencie w zbiorach AGAD istnieje dziewięcioletnia luka, jeżeli chodzi o akta kontrybucyjne. Najprawdopodobniej uległy one zniszczeniu w czasie drugiej wojny światowej.

Częściowo informacje o kolejnych podatkach można uzyskać w księdze AGAD Warszawa Ekonomiczne 539 – publik. Dowiadujemy się z niego, że miasto nieustannie nękały różne oddziały wojskowe reprezentujące wszystkie walczące strony. Często najbardziej bezwzględne okazywały się polskie chorągwie. Domagano się prowiantu, piwa, wina oraz umundurowania i towarów luksusowych. Magistrat desperacko starał się pertraktować z dowódcami, aby nie wyznaczali kwater dla żołnierzy na przedmieściach, nie aresztowali urzędników (najczęściej prezydenta, czasami rajców)[52], nie rabowali przekupniów i rzemieślników. Najczęściej rozmowy takie przynosiły pozytywny skutek, ale nie zawsze.

Rok 1707 zapisał się najazdem licznych wojsk rosyjskich na Starą Warszawę. Pod datą 26 stycznia dysponujemy informacją, że oddział barona Macieja Brauna, pułkownika moskiewskiego żądał dostarczenia prowiantów. Urzędnicy miejscy starali się uzyskać pomoc od Prymasa, biskupów i hetmanów. Nie pomogło to.

Punktem kulminacyjnym obecności Rosjan była wizyta cara Piotra I, który przybył do Starej Warszawy z całym dworem. Na utrzymanie jego konieczne stało się uchwalenie kolejnych kontrybucji[53]. Piotr I mieszkał w pałacu Morsz-

[51] AGAD WE 539, publika z 7 listopada 1705 r., s. 71–72: *Gdy znowu Ichmość P. koniuszy koronny z mandatu króla Ichmości Stanisław Sollictat* [Nacisnął] *Ichmość Pana Burmistrza* [Jan Adam Bucholtz], *aby Sól Mieszczanom na Regestrze Specyfikowanych rozdał i po Czterdzieści Tymfów one płacić kazał i zaraz na ekscesy do Ichmość Pana Burmistrza kilkadziesiąt Żołnierzy zesłano.*

[52] Oto jeden z bardziej drastycznych przykładów: *Jaśnie Wielmożny Ichmości Pan Wojewoda kijowski* [Józef Potock], *pretekstem asygnacji od Siebie wydanej na Cztery Tysiące Talarów bitych* [40.000 zł] *na donatium* [daninę] *kupieckie od Miasta, Ichmość Panów* [Stanisława] *Niegowskiego, ławnika,* [Marcina] *Madejskiego, Starszego Gminnego i Pana* [Henryka] *Sznajdera, Pana* [Teodora] *Minaszewicza z Ichmość Panem Syndykiem* [Jan Kanty Skalski], *deputatów od Miasta, zatrzymał i w Pałacu, w którym stał, na Nowy Świat za warte odprowadzić kazał, i że ich nie wypuści aż Miasto zapłaci te Cztery Tysiące talarów deklarował, do których pod aresztem będących w dostępu nikomu nie pozwalają.* AGAD WE 539, publika z 14 stycznia 1706 r., s. 79.

[53] AGAD, WE 539, publika z 1 sierpnia 1707 r., s. 124: *Ponieważ Sub præsentiam* [w obecności] *cara Ichmości znaczne Miasto ma expensa* [wydatki], *tedy Kontrybucję nową ad instar* [obok]

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

tynowskim[54], a jego faworyt, ks. Aleksander Daniłowicz Mienszykow, w pałacu księżnej marszałkowej koronnej[55]. Goście przebywali w mieście aż do 26 września. Pobyt ich był kosztowny dla zubożałych mieszczan. Korzystną stroną ich wizyty był fakt, że poszczególni oficerowie rosyjscy nie mogli w tym czasie bezkarnie najeżdżać miasta i pobierać kolejnych kontrybucji. Odjeżdżając, w podzięce za gościnę, car i jego faworyt dali magistratowi listy ochronne.

Jak drogo ten pobyt kosztował warszawiaków świadczą dokumenty z 22 i 30 października 1707 roku[56].

Lata 1708–1711 odznaczyły się tragicznie dla całego warszawskiego organizmu miejskiego. Panowała wtedy epidemia dżumy, która została przyniesiona do Rzeczpospolitej z południowego wschodu. Jej rozprzestrzenianie ułatwiały częste przemieszczania się wojsk. Na wiele miesięcy życie zamierało, wielu przerażonych mieszczan wyjeżdżało, starając się uciec przed skutkami zarazy. Do tej pory nie udało się ustalić, ilu warszawiaków zmarło w tym czasie. Starsza historiografia podawała olbrzymie liczby 20 000–30 000 ludzi. Na pewno nie są one wiarygodne. Bez gruntownej analizy ksiąg chrztów, ślubów i zgonów z parafii Św. Jana i Św. Krzyża nie można dokładnie wyliczyć liczby zmarłych.

W tym okresie zdarzało się, że w ogóle nie sprawowano urzędów i nie zwoływano publik (np. 26 czerwiec 1708 roku – 27 maj 1709 roku czy 25 lipiec – 10 grudzień 1710 roku). Ograniczono handel i wszelkie kontakty z innymi ośrodkami miejskimi. Każdy nowo przybyły musiał pokazać specjalne „atestacje" wydawane przez władze miejskie. Jeżeli takich nie posiadał, mógł nie zostać wpuszczony w obręb murów przez strażników. Wyznaczał ich burmistrz powietrzny nazywany też komendantem miasta.

Nie dysponując pełnymi zapisami z publik Starej Warszawy, nie jesteśmy w stanie określić, czy w tych ciężkich czasach pod miasto nie podchodziły oddziały wojskowe i nie starały się wybrać kontrybucji.

Działania wojenne na terenie Rzeczypospolitej skończyły się w 1709 roku. Główna armia szwedzka, pod komendą samego Karola XII, została pokonana na Ukrainie, pod Połtawą 27 czerwca tegoż roku.

blisko przeszłej Ordines [Porządki] *Miasta tego postanawiają, którą żeby nie tylko Mieszczanie, ale wszyscy Incolæ i Szlacheckie, także Duchowne kamienice płaciły...*

[54] Późniejszy pałac Saski – dziś nieistniejący.

[55] Ludwiki Marii z Morsztynów Bielińskiej – późniejszy pałac Brühlów – dziś nie istniejący.

[56] AGAD WE 539, publika z 22 października 1707 r., s. 133 i 134: *Na zapłacenie Towarów branych od Ludzi na Potrzebę Miasta różnych długów uchwalają Ordines Civitatis* [Porządki Miejskiej] *jedną Kontrybucję Moskiewską Symplę...* oraz *Inqua* [Która] *Kontrybucja jedna Moskiewska Sympla uchwalona, ponieważ pierwsza nie wystarczyła na zapłacenie niektórych długów.*

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

Z uchwał w księdze AGAD Warszawa Ekonomiczna 539 można zorientować się, że od tej pory podatki nakładano na całą ziemię warszawską. Za ich rozłożenie na poszczególne ziemie i powiaty odpowiadał sejmik mazowiecki[57]. Konieczne było uchwalanie kolejnych kontrybucji na zapłacenie tych nowych podatków. Magistrat starał się uchylić od tych opłat[58]. Czasami było to skuteczne. Jednocześnie miasto narażało się na gniew mazowieckiej szlachty. To ona musiała przyjąć na siebie spłatę tych sum. Czyniła to niechętnie i sama też wysyłała deputacje do Rosjan.

W roku 1712 Ziemia znowu nałożyła na Warszawę przymusowe podatki[59]. Aby można było kupić tę żywność, konieczne stało się uchwalenie kolejnych kontrybucji. Mieszkańcy bardzo niechętnie je płacili.

Uchwały Sejmiku Ziemi Mazowieckiej powtarzały się. Jedną z nich w AGAD Warszawa Ekonomiczne 539 mamy pod datą 4 kwietnia 1713 roku[60]. Ostatecznie udało się ją zmniejszyć dopiero 14 sierpnia (z 15 000 tymfów na połowę tej sumy)[61]. 3 lutego 1714 roku dowiadujemy się, że Stara Warszawa musi opłacić wojsko Augusta II. Tradycyjnie trzeba na to uchwalić kontrybucję i spisać nowe regestry[62]. 24 listopada znowu mamy informacje o uchwale Sejmiku Ziemi Mazowieckiej i nałożeniu na Starą Warszawę podatku[63].

---

[57] AGAD WE 539, publika z 13 stycznia 1711 r., s. 187: *Ratione Podymnego Moskiewskiego, którego Ziemia Sześć dymów na Miasto włożyła.*

[58] *Ibid.*, publika z 23 stycznia 1711 r., s. 188: *Durante hac Consultatione* [Podczas tej Kontrybucji] *przyszedł List od Ichmość Pana Generała Janusa* [Janusza Ebersztedta Liberechta (Librecht) Godfryda], *który Sui* [Sobie] *od czasu uczynić comona* [zwycza] *Miejski, a że od bram per moderat* [przez powolność] *i Ichmość Pana kasztelana* [warszawskiego Stanisława z Obór Czosnowskiego] *w Cztery dymy włożone na Starą Warszawę, a dwa dymy na Nowe Miasto i Leszno, tedy aby od tych dwu Dymów, aby miasto wolne być mogło i żeby Sami Moskwa Sobie egzekwowali jeżeli mogą conclusum* [postanowione], *upraszać Ichmość Pana Generała i Antał wina* [120 litrów] *jemu deklarować...*

[59] *Ibid.*, publika z 9 stycznia 1712 r., s. 207: *... Ziemia Warszawska Taryfę Anno 1661 reduxit* [redukowała] *na dymów 25, z których ósm dymów na miasto kładzie, z tym zaś każdy Moskiewski continet* [zawiera] *i wynosi Mąki Wileńskiej miary Beczki nr 6, a każda beczka garcy Nr 120* [14.472 litrów = 86.832 l.]. *Item* [Zatem] *Soli kamieni trzy i funtów 30½, a kamień każdy funtów 40.* [20 kg = 60 kg], *krup garcy Nr 45.* [5.427 l], *Mięsa Wieprzowego kamieni Nr 7* [140 kg], *funtów 25 Masła* [12,5 kg], *in defektu mięsa wieprzowego in eadem quantitate* [w tej wielkości - 12,5 kg] *i te Prowianty, aby stąd do Poznania posyłać dla Wojska Moskiewskiego.*

[60] *Ibid.*, publika z 4 kwietnia 1713 r., s. 216.

[61] *Ibid.*, publika z 14 sierpnia 1713 r., s. 222–223.

[62] *Ibid.*, publika z 3 lutego 1714 r., s. 227–228.

[63] *Ibid.*, publika z 24 listopada 1714 r., s. 248: *Ponieważ nieuchronnie jako całe Województwo, tak i Miasto na Wojsko płacić obligowane po 15 Tymfów na trzy raty, zaczym wcześnie trzeba o tej kontrybucji pomyśleć, dlaczego pro informatione Sumerenda deputantur* [dla poinformowania całych sum zostali deputowani] *do Ichmość Pana Komisarza Wojskowego Ichmość Panowie* [Jan Henryk] *Makin, Rajca, i* [Sebastian] *Ewert, Ławnik, przy czym conclusum* [postanowione], *aby naznaczyć nową rewizję Miasta, opisanie Mieszkańców, tak domowych, jako i postronnych...*

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

Dla lat 1715–1716 zachowały się materiały kontrybucyjne z zespołu Warszawa Ekonomiczne. Był to okres wybierania znacznych sum pieniężnych na stacjonujące pod miastem wojska saskie. Informują o tym AGAD Warszawa Ekonomiczne 840 (27 listopad 1715 roku – 5 364 tymfów), Warszawa Ekonomiczne 841 (z lipca 1716 roku – 11 044 tymfów i 19 groszy), Warszawa Ekonomiczne 842 (z stycznia 1716 roku – 9 418 tymfów i 20 groszy), Warszawa Ekonomiczne 843 (z czerwca 1716 roku – 10 536 tymfów), Warszawa Ekonomiczne 844 (z stycznia 1716 roku – 9 262 tymfów i 25 groszy) oraz Warszawa Ekonomiczne 845 (z lipca 1716 roku – 4 355 tymfów). Łącznie wszystkie te kontrybucje pochłonęły 49 871 tymfów i 4 grosze. Magistrat często skarżył się na bezwzględne żądania Generalnego Komisariatu saskiego. Wymagał on dostarczania pieniędzy o czasie, a za każde uchybienie był skłonny ostro karać. Stosował znane już metody – groźby wprowadzenia wojska do Starej Warszawy, aresztowania urzędników, a nawet wydania majętności na „łup rozpasanego żołdactwa".

W AGAD Warszawa Ekonomiczne 539 dysponujemy opisem jak układano kontrybucję z dnia 27 listopada 1715 roku (zawartą w księdze AGAD Warszawa Ekonomiczne 840)[64]. Aby zebrać odpowiednie sumy Magistrat nakazał pobierać pieniądze od wszystkich – nawet dysydentów.

Gdy okazało się, że te sumy nie wystarczyły, konieczne było rozpisanie nowej konstytucji[65].

Z publik i spisów kontrybucyjnych dowiadujemy się, że egzekutorzy odpowiedzialni za zbiórki pieniędzy musieli oddać swoje regestry pod obrady publik. Jeżeli zgadzały się z asygnacjami otrzymanymi od okupujących wojsk, byli po-

[64] AGAD WE 539, publika z 2 listopada 1715 r., s. 265–266.

[65] *Ibid*., publika z 27 listopada 1715 r., s. 268: *Gdy dwie wyszły asygnacje, jedna na 24.000 Tymfów, druga na 12. Tymfów, Curren'* [Obecnie] *od Komisariatu Jego Królewskiej Mości, aby pro interim* [w międzyczasie] *Tysiąc Talarów bitych* [8.000 zł] *mieć w pogotowiu i do dalszej tej kontrybucji zabieraniu, postanowiona Dupla ad normam* [Dwa razy nad normę] *pierwszej immediate* [natychmiast] , *to jest in circo* [wokół] *na 24.000 Tymfów, którą aby ex nunc* [teraz się] *wybierać conclusum* [postanowione], *do poprawy Taksy Singlariter* [Pojedynczo] *pożytkujących Szynkarzy, Rzeźników, Piekarzy i innych Rzemieślników, tudzież Panów kupców i Dysydentów, aby wszyscy proprotionate contribuent* [proporcjonalnie dostaczyli], *uważając aby plus justo* [przeceniać] *jeden na drugiego nie był agrawowany, deputantur taxatores interum exactores* [zostali wybrani do taksy pośród egzekutorów] *wybierać mają oraz i retenta* [wydatki]. *Do Rewizji Regestrów Ichmość Pan* [Wilhelm] *Czamer, Ichmość Pan* [Franciszek] *Andrychowicz, Radcy, Ichmość Pan Starszy Ławnik* [Mateusz Kostrzewski], *Ichmość Pan* [Senastian] *Ewert, z Vigintiviratu* [Gminnych] *Ichmość Pan* [Stanisław] *Jezierski, Starszy Gminny, i Ichmość Pan* [Stanisław] *Walewicz... Jutrzejszego dnia Executio* [Pobór] *zaczynać się będzie, a do Ichmość Pana Komisarza Jego Królewskiej Mości deputantur* [zostali deputowani] *Ichmość Pan* [Krystian] *Ross, Radca, i Ichmość Pan* [Sebastian] *Ewert, Ławnik, ad tractandum* [do traktowania].

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

zytywnie kwitowani, jeżeli nie, musieli dopłacić różnicę z własnej kieszeni albo przekonująco wytłumaczyć się z istniejących różnic[66].

Na sam koniec warto podać, jak wielkie sumy pieniężne musieli płacić mieszkańcy Warszawy w latach 1702–1716 na kontrybucje.

1. Stara Warszawa:
1702 r. – 257 016 tynfów i 9 groszy
1703 r. – 149 114 tynfów i 26 groszy
1704 r. – 117 600 tynfów i 11 groszy
1705 r. – 121 723 tynfów i 21 groszy
1706 r. – 12 926 tynfów i 3 groszy
1715 r. – 5 364 tynfy
1716 r. – 44 517 tynfy i 4 grosze
Łącznie – 708 262 tynfów i 14 tynfów.
2. Nowa Warszawa:
1703 – 1704 – 15 470 tynfów i 7 groszy oraz 7.146 szelągów.
3. Leszno:
1704 r. – 625 20 tynfów
1713 r. – 112 tynfów
Łącznie – 737 tynfów i 20 groszy

W czasie wielkiej wojny północnej mieszkańcy Starej Warszawy musieli płacić olbrzymie sumy na kolejne kontrybucje. Magistrat starał się negocjować z urzędnikami, generałami i oficerami, aby uchronić miasto od tych opłat. Czasami ich starania były uwieńczone sukcesem, czasami nie.

Trudne położenie ludności pogorszyła jeszcze epidemia dżumy z lat 1708 – 1711. W jej wyniku wielu mieszkańców uciekło z Warszawy.

Po zakończeniu działań wojennych (druga połowa 1709 roku) do miasta została wprowadzona silna saska załoga. Utrzymanie jej spadło na barki wycieńczonych warszawiaków. Należy wspomnieć, że jakiekolwiek opóźnienia lub próby oporu powodowały ostre reakcje saskich komisarzy.

Te ciężkie czasy zahamowały rozwój ekonomiczny, urbanistyczny miasta za panowania Jana III Sobieskiego. Długa okupacja, przez wojska wszystkich stron biorących udział w wielkiej wojnie północnej, uderzyła w handel i produkcję rzemieślniczą Warszawy. Konieczność dostarczania dużych sum pieniężnych oraz znacznych ilość prowiantu powodowała okresowe wzrosty cen żywności.

Mimo to miasto starało się przetrwać ten trudny czas.

[66] AGAD WE 839, k. 86 – 87.

Pobrane z czasopisma Annales L - Artes **http://artes.annales.umcs.pl**
Data: 01/11/2026 11:10:11

Summary

In March 1700 the third Northern War (usually referred to as the Great Northern War) began. The coalition of Saxony, Russia and Denmark attacked Sweden. Charles XII, the young Scandinavian ruler, quickly defeated the Danes and forced them to sign a peace agreement. Next, in November 1700 he beat the Russian army at Narva. Then he attacked the neutral Commonwealth of Poland ruled by the elector of Saxony Augustus II Wettin. The Swedish King's troops defeated the Saxon army during the Crossing of the Düna (Battle of Riga) and moved against the Grand Duchy of Lithuania, capturing Samogitia in September 1701.

In April 1702 Charles XII's army entered the Polish lands (the Crown) and captured successive towns without resistance. In May his troops stopped in Praga, which was a separate town at that time (now part of Warsaw). They made preparations to cross the Vistula and occupy Old and New Warsaw. After occupying them, the Swedish commissioners demanded that both municipalities supply provisions for 30,000 officers and soldiers and pay a large monetary tribute.

In 1704 the Commonwealth of Poland was divided into two camps: the royalist, which supported Augustus II and the alliance with Tsar Peter I, who set up the so-called Sandomierz Confederation, and the opposition camp assembled around the Warsaw Confederation, which supported Charles XII.

This is how the fifteen-year period of turmoil began (between 1702 and 1717). Different troops (Swedish, Russian, Saxon, but also Polish-Lithuanian) in turns demanded that Warsaw inhabitants provide money, food or elements of weaponry. The desperate burghers tried to maneuver between the conflicting sides. They invoked letters of protection issued by monarchs or high commanders that exempted them from these duties. Sometimes, by means of various "presents" they convinced the commanders to leave the exhausted inhabitants alone.

The article shows both the historical background of this armed conflict and the mechanism of forcing those tributes. The paper discusses in detail how the sums to be paid were calculated, divided between inhabitants, and who did it.

Owing to the documents found in the Central Archives of Historical Records in Warsaw (the Warsaw Economic records collection) the study seeks to show how great were sums of money and supplies obtained by the troops occupying Warsaw in 1702–1716.

I hope that the present article will demonstrate how ruthless the conduct was of both the enemies of the Commonwealth: the Swedes, and of the allies: the Russians and Saxons, and even the Polish and Lithuanian troops, who were supposed to defend Warsaw.